

Pitkä *i* pääpainottomassa tavussa itämeren-suomalaisissa kielissä.

Vuonna 1938 ilmestyi professori E. A. TUNKELOlta tutkimus »Pääpainottoman tavun lyhyen ja pitkän *i*:n vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa kielissä». Tekijä käsittelee tätä ilmiötä *-inen*-loppuisissa nomineissa sekä monikko-, imperfekti- ja konditionaalimuodoissa, olettaen kantasuomessa esiintyneen pitkän *i*:n, joka kuitenkin eräissä tapauksissa on rajoittunut sivupainolliseen tavuun, eräissä taas umpinaiseen tavuun. KETTUNEN, aikaisempien horjahtelujen jälkeen, olettaa Tunkelon tutkimusta arvostellessaan (Vir. 1938 s. 393), että *i* palautuu kantasuomen diftongiin. POSTI olettaa niinkään arvostelussaan (FUF Anz. XXVI ss. 7—16) diftongillista lähtökohtaa, myöhäiskantasuomen *ij*:tä tai *ij*:tä. E. N. SETÄLÄ oli aikanaan (Tietosanakirja 10, p. 949) ensimmäisenä esittänyt sen kannan, joka Tunkelolle on periytynyt. Sivumennen on samaa kysymystä käsitellyt RAPOLA tutkimuksessaan »Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen *i*-loppuiset diftongit», eritt. ss. 157—161. Erinäisissä tapauksissa hän haluaa pitää pitkää *i*:tä sekundäärisenä.

Mielipiteet eivät siis ole vakiintuneet, ja näyttää olevan edelleen syytä

myös *särbizid* 'särpisit', *olizyn* 'olisin', *panizymä* 'panisimme'. Pitkän *i:n* vakiintumiseen on myös voinut vaikuttaa juuri mainittu imperfektin pitkä *i*.

Niinikään kytkeytyvät yhteen I ja II äänne muutos Etelä-Pohjanmaan murteessa. Edellisestä ovat tuttuja esimerkkejä *alänen*, *näkösällä*, *avovesi*, *korvë*, *avän*, *mitön*, *aläsin*, *nahös*, *villösta*, *äpärdtä*, *asün*, *annön*, *katü*. Näiden mukaan *papilla*, *rististä*, *potkän*, *moitän*, *künsin*. Edelleen kehittyntä analogiaa on muodoissa: *kaikista*, *pienihin*, *tüttärillä*, *pienemmillä*, vieläpä *naän*, *uän*, *voän*. Vrt. juuri mainittuja vepsän muotoja.

Konditionaalien pitkän *i:n* syntyyn (tyyppi *potkäsin*, *repäsin*, *töittäsin*) ovat vaikuttaneet juuri samat analogian lähteet kuin vepsässä. Näin ja käsitykseni mukaan oikein on nämä muodot käsittänyt LAUROSELA ÄTEPM s. 20.

Että *i*-vartalosisissa nomineissa analogia on likempänä kuin muissa ja että näissä *i*-lliset muodot ovat sääntönä, ilmenee seuraavista verrannoista:

katolla, *surus*, *küröllä* : *katölla*, *surüs*, *küröllä* =
papilla, *ristis* : *papilla*, *ristis*.

Sitä vastoin ei synny analogiaa:

katolla, *surus*, *küröllä* : *katölla*, *surüs*, *küröllä* =
järvellä, *tüttärellä* : *järvillä*, *tüttärillä*.

Järvillä, *tüttärillä*-muodot perustuvat kokonaan *papilla*, *ristillä* -muotoihin, — ne ovat siis analogian analogiaa ja vain toisinaan esiintyviä, niinkuin odottaa sopii.

Kolmannen ryhmän, jossa I ja II äänne muutos tavataan, muodostavat lyydiläismurteet. Niitä koskevat tiedot perustuvat osittain omiin havaintoihini, osittain lehtori AIMO TURUSEN ystävällisesti antamiin tietoihin. Neljällä paikkakunnalla luetelluista kuudesta on I äänne muutos tapahtunut. *-inen*-johtoisista sanoista mainitaan esimerkkeinä Riihenselästä *vähäne*, *pakäne*, *madöne*, Kuujärveltä *meishäne*, *prihäne*, *madüne*, Pyhäjärveltä olen merkinnyt muotoja sellaisia kuin *brihäne*, *pakäne*, *madöne*, Haljärveltä *brihäne*, *vähäne*, l. *vähäne*, *pakäne*, *maduoinne*. Näiden mukaan *peftinne*, *endinne*, *kivöine* (tavallisemmin *endinne*, *kivöine*), aivan niinkuin etelävepsässä.

Monikko- ja imperfektimuodot eivät nekään tarjoa lisää siihen, mitä edellä on etelävepsästä ja Etelä-Pohjanmaalta tuotu esiin. Etelävepsän tapaan esiintyy ylempänä mainituilla alueilla pitkävokaalisia muotoja, joissa yleensä diftongiutumisen on tapahtunut, esim. *akuod* 'akkoja', *akuoden* 'akkojen', *kaluod* 'kaloja', *anduo* 'antoi'. Haljärven omituiset muodot viittaavat käsitykseni mukaan nekin aikaisempiin pitkävokaalisiin muotoihin: *akuoid*, *anduoit*, *rebuoit*, *pahuoin* ovat epäilemättä kontami-

naatiomuotoja muodoista (*akoid* > *aköd* >) *akuod* + *akoid*, (*andoi* > *andö* >) *anduo* + *andoi*, — kumpikin lähtömuoto on olemassa lähialueilla.¹ Astevaihtelusuhteet monikko- ja imperfektimuodoissa ovat eri seuduin erilaisia. Niinpä on monikon partitiiveja Pyhäjärvellä *perttid*, *nuatid*, inessiivi *perttis*, *nuatis*, *kravatīs*, adess. *nuatīl*, *kravatīl*. Imperfektimuodoissa olen merkinnyt pyhäjärveläiseltä *nītm* ~ *nītti*, *otm* ~ *otti*, *sütūtm* ~ *sütūtti*, *eštīm* ~ *eštī*, *kuokīm* ~ *kuokī*. Edellisissä muodoissa osoittaa I persoonan heikko aste pitkän *i:n* sekundääriseksi, jälkimmäisissä heikko aste on yleistynyt avoimeenkin tavuun. Sama koskee juuri mainittuja inessiivi- ja adessiivimuotoja. Toisin Lauri Posti (FUF XXVI Anz. s. 9), joka katsoo heikon asteen viittaavan aikaisempaan diftongiin.

Nyt mainittujen kolmen alueen lisäksi I ja II äänteenmuutos kytkeytyy yhteen myös erällä muilla alueilla. Kaikissa näissä tapauksissa kuitenkin on muitakin syitä tehokkaasti vaikuttamassa pitkän *i:n* esiintymiseen, joten ne oikeastaan siis ovat tämän ja seuraavain ryhmäin yhteis- aluetta.

Äänteenmuutokset I ja II tavataan neljänneksi Viron koilliskolkan suomalaismurteessa eli Rosonan murteessa. (MÄGISTRE Rosona murde pääjooned, ss. 36, 90, Tartu ülikooli toimetused B VII: 3.)

Mägiste mainitsee seuraavia esimerkkejä monikkomuodoista: *rintöst*, *kannöl* 'kanoilla', *rahhõita*, *pakanõlle*, *ahilõnka*, *kellõssa*, *vierõsse*, *hunnõnka*, *puippõlle* 'kananpojille', *käsküst*, *rätõst*, *küntõst*. Monikossa on *i* esim. *rüssinkä*, *munnist*, *poikil*, *seinil*, *külkīs*, *molempist*, *korvil*, *suolist*, *kivvist*, *naisille*, *harjaksist*, *säkkiks*, *rättiks*, *süntin*, *palkkist*.

Mägiste tuiki aiheettomasti olettaa, että pitkän *i:n* takana on *-ide* : *säkkiks* < *säkki*deksi (s. 90). — Esitetyt esimerkit osoittautuvat äänneasussaan myöhäsyntyisiksi, ja niihin voimme soveltaa joko tuon tutun kahden äänteenmuutoksen riippuvuussuhteen, tai ne ovat monikon genetiiviin ja partitiiviin perustuvia muodostuksia: *ihmisin*, *seppi*, *munni*.

Viidenneksi Inkerin Ala-Laukaalla tavataan alue, jossa I äänteenmuutos esiintyy. Sikäläisessä suomalaismurteessa näet tunnetaan muotoja

¹ Tosin AARNI PENTTILÄ (Suomen ja sen lähimpäin sukukielten painatusoppia ss. 28 seur.) esittää sen mahdollisuuden, että nämä triftongit ovat venäjän fonetiikan vaikutusta. Kuitenkin venäjän ns. labiovelarisaatiota tavataan varsinkin painollisessa tavussa, jossa se esiintyy *o*, *u*, *y:n* edellä, ja se näkyy olevan dentaalien yhteydessä olematon tai heikosti esiintyvä (БРОУН Slavische Phonetik s. 228 seur.). Tämä ei sovi lyydin kieleen. Penttilän mainitsemat muodot *k^uoir*, *k^uoio*, *t^uoio* olivat Haljärvellä olevalle kielimestarilleni kokonaan outoja, vaikka *uoi*-triftongi oli hänen puheessaan säännöllinen odotettavissa tapauksissa. Aimo Turunen, lyydin paras tuntija, sanoo vain Suojussa kuulleensa tällaisia muotoja »harvinaisina tilapäisääntämyksinä».

mon. gen. *kattoin*, iness. *kattois*, allat. *kattoist*, ill. *kattoisse* tai: *kattoon*, *kattoos*, *kattoost*, *kattoosse*, edelleen *mattoin*, *mattois*, *mattoist*, *mattoisse*, *mattoiks* tai: *mattoon*, *mattoos*, *mattoosse*, *mattooks*. Myöskin II ääntenmuutos täällä tavataan, esim. *molempiil poikiil*, *kässäis*, *kässäisse*, *kässäinnä*, *rekkiisse*, *rekkiinnä*, mutta *lühivis*, *lühivisse*, *terviiüsis* (PORKKA Ueber den ingrichen Dialekt ss. 69—73). Sekä konsonanttien kvantiteettisuhteet esitetyissä esimerkeissä että Inkerin yleiset omituiset kvantiteetit jo estävät *i:n* ikivanhain kvantiteettien olettamista tyyppissä *molempiil poikiil* jne.

Kuudes alue, jolla tunnetaan I ääntenmuutos, on vatjan kieli. Tosin Kettunen Vatjan kielen äännehistorian toisessa painoksessa ei mainitse tähän kuuluvia ilmiöitä, mutta I painoksessa, s. 158, hän huomauttaa pienehköllä alueella Matin seuduilla, Sauvokkalassa, Baabinassa, Korvetulassa niitä esiintyvän. Matista mainitaan: *vihkä* 'lyhteitä', *tšiuuttä* 'paitoja', *jaövä* 'jauhoja', *lahsä* 'lapsia', *ekä* 'olkia', *tšivvö* 'kiviä', *tšivvässä* 'kivistä', *adrö* 'auroja', *adrölla* 'auroilla', *antäsin* 'antaisin', *makkāz* 'makaisi'. Samanlaisia muotoja tavataan niinkään vähän itävatjan alueella (Koslovassa, Ikäpäivässä), esim. *kaļlō* 'kaloja', *adrö* 'auroja', *muñņē* 'munia', *kaļlōta* 'kaloilta', *adrōssa* 'auroista', *munñņta* 'munilta'. Edelleen tapaa Suomen kansan vanhoissa runoissa sellaisia esimerkkejä kuin *vetāzä* < *vetāisä*, *liuguttāza*, *kaļņettāza* (IV: 3 n:o 4803 Pummalasta).

Ei kuitenkaan ole syytä hakea II ääntenmuutoksen selitystä vatjassa I ääntenmuutoksesta, sillä tämä ei ole niin tehokkaasti toteutunut, että se riittäisi analogian pohjaksi. Emme myöskään katso aiheelliseksi vedota niihin moniin omituisiin sivupainollisten vokaalien pidennyksiin, joita vatjassa esiintyy (ks. Kettunen, VKÄH² ss. 14, 86, 147, 148 y.m.), vaan haemme vatjan II ääntenmuutokselle toisenlaista lähtöä. Siitä alempana.

Seitsemäs alue, jolla I ääntenmuutos tavataan, on Kymensuun murre (Kymi, Pyhtää, Sippola, Vehkalahti, Haapasaari). Tohtori EEVA LINDÉN Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoriassa, jonka vokaaliosan hän auliisti on asettanut käsikirjoituksena käytettäväkseni, mainitsee Kymensuun murreryhmässä tavattavan yhdysnominien nominatiivissa joskus pitkävokaalisia muotoja: *täüsvillän*, *ükskarvön*, mutta, muiden muotojen ohella, useamminkin partitiiveissa: *ravutäst*, *sulhäst*, *pakkäst*, *aläst*, *mutäst*, *hevöst*. Mutta aina *punasen*, *punasten*, *punasena*, *punaseks*, *punases* jne. (Nämä muodot ilmeisesti todistavat, että diftongin jälkikomponentin kato on aikaisempi kuin I ääntenmuutos.) Vastaavasti: *jokahin*, *tekenin*, *nastallin*, *nastallist*, mutta *nastallisen*, *viärehisen*, *ühtehiseks*, *välillisen*, *omahisi*. — Kuitenkin tämä ilmiö on epäilemättä luettava kokonaisuudessaan seuraavaan ryhmään, sijaispidennyksiin.

Lueteltujen alueiden lisäksi I äänteenmuutos on vielä tavattavissa Nummen—Pusulan seuduilla. Mutta Kettusen murrekartaston mukaan (lehdet 208, 209) täällä on monikko- ja imperfektityypit *papëlla*, *revën*, joten tämä alue jää tarkastelun ulkopuolelle.

Edellä on osoitettu useita alueita, joilla esiintyy $i > \bar{i}$ muutos. Mikäli epäillään esitettyä analogiaa, vastattakoon kysymykseen: mistä johtuu, että tuo toinen äänteenmuutos hakemalla hakee niitä alueita, joilla ensimmäinen äänteenmuutos on suoritettu? Ja vielä lisäksi: en tunne ainoatakaan aluetta, jossa olisi ensimmäinen äänteenmuutos ($ai > \bar{a}$ jne.), mutta jossa ei olisi myös toista ($i > \bar{i}$). Se oletus, että pelkkä sattuma kytkisi yhteen nämä äänteenmuutokset, ei voi ketään tyydyttää. Mutta muutosten kytkeytyminen toinen toiseensa haluttaneen tulkita toisin, ei analogian aiheuttamaksi, vaan kauniiksi rinnakkaiskehitykseksi. Kun tällä seikalla on fundamentaalinen merkitys kysymyksessä: analogiaako vai äännelaillista kehitystä? — huomio on siihen keskitettävä.

Tarkastakaamme Etelä-Pohjanmaan murretta, jossa I äänteenmuutoksen kronologia parhaiten tunnetaan. Lauroselan mukaan 1600-luvulla, sen jälkipuoliskolla, $ai > \bar{a}$ y.m. on siellä toteutettu. Olisiko siis todella Etelä-Pohjanmaalla 1600-luvulla ollut myös oletettu kantasuomen diftongi *iä* (esim. *papiilla*, *reviin*)? Vain tämä outo oletus oikeuttaisi puhumaan rinnakkaiskehityksestä. Tai mistä johtuisi, että laajoilla alueilla Pohjois-Suomessa ja muualla kuitenkin puuttuu oletettu rinnakkaiskehitys, koska sanotaan *sanoin*, mutta *revin*, *verkoista*, mutta *papista*?

Konkreettiset yksityistapaukset myös todistavat oletetun analogia-vaikutuksen puolesta. Porkan juuri mainittujen muotojen iness. *kattois* l. *kattoos*, elat. *kattoist* l. *kattoost*, iness. *mattois* l. *mattoos*, transl. *mattoiks* l. *mattooks*, iness. *jalkois* l. *jalkoos*, abess. *jalkoitta* l. *jalkootta* rinnalla on myös iness. *kässäis*, ess. *kässinnä*, ess. *rekkinmä*, iness. *heposiis* jne. Mutta hänellä ei ole muita imperfektimuotoja kuin *kuon*, *haravoin*, *annon* (ei *kuoon*, *haravoon*) eikä myöskään muita imperfektejä kuin *luin*, *tulin*, *mänin*.

Niinikään Rosonassa imperfektistä ja konditionaalista puuttuu pitkä vokaali: *palo*, *seiso*, *nauro*, *riippu*, *puhu*, *hukku*, *tukehtu*, *antovat*, *takovat*, *pölästüi*, *viskosivat*, *tahtosin*, *maksasin*, *lötäis*, *pitäis*, *ümmärtäis*. Siispä ei myöskään imperfektissä ole pitkä *i*:tä: *kesti*, *otti*, *näki*, *ikäi*, *oli* (s. 93). Sama toistuu, Eeva Lindénin esityksestä päättäen, Kymensuun alamurteessa. — Siis: nominien monikkomuodoissa tapaamme I äänteenmuutoksen ja myös II:n; verbien imperfektimuodoissa ei ole I:tä muutosta, ei myöskään II:tä.

I I r y h m ä.

Inkeröismurteessa tapaamme *-inen*-johdannaisissa loppu-*n*:n ja sitä

edeltävän *e:n* kadon. Tällöin edellisen tavun *i* on pidennyt. Esim. *ombelomiin, nälgähiin, metsähiin, saamiin, ühteihin, kihloihin* 'morsian', *maksavalhiin* 'täsmällisesti maksava', *muistavalliin* 'hyvämuistinen', *tulliin* 'tulinen', *verriin* 'verinen', vieläpä monikossa *e:n* kadottua *verriist* 'veriset'. (Porkka, Ueber den ingrischen Dialekt ss. 40, 122). Porkka käsitellessään inkeröismurteelle ominaisia vokaalin pidennyksiä niissä sijamuodoissa, joista loppuvokaali on kadonnut (inessiivissä, elatiivissa, adessiivissa, ablatiivissa, essiivissä, translatiivissa, eksessiivissä), käyttää nimitystä »Ersatzdehnung». Sama äänneseikka on myös juuri mainituissa *-inen-*esimerkeissä havaittavissa, joten nekin kuuluvat Ersatzdehnung-ilmion, sijaispidennyksen piiriin. Esimerkeissä esiintyvä konsonantin geminoituminen on sekini eräällä alueella, Ylä-Laukaalla, sijamuodoissa tuttu: *šep-pääl, jallaakš, hallool*.

Sanotusta jo selviää, että monikkomuotojen *i* on tyypillistä sijaispidennystä, esim. iness. *käziis, perehiis, rugihiis, mättähiis*, ess. *kässiin*.

Imperfektin mon. 3 persoonan pitkä *i* inkeröismurteessa on myöhäistä analogiaa, joka selittyy seuraavasti: yks. 3 p. *antaa* : mon. 3 p. *antaat* = imp. yks. 3 p. *antoi* : mon. 3 p. *antoi*; samoin: *lukkoo* : *lukkoot* = *luki* (*lugi, luk*) : *lukkii*; *pagenoo* : *pagenoot* = *pakeni* (*pakkeeni, paken*) : *page-niit* jne. Ala-Laukaalla ei tässä tavata pitkää *i:tä*.

Konditionaalnin taivutus on omituinen: *lukkiiizin, lukkiist, lukiis, lugizimma* l. *lugiziman, lugizitta, lugisiit*. Tämäkin taivutus on kokonaan erikoiskvantiteettisuhteista riippuva eikä todista mitään alkuperäisestä pitkästä konditionaalnin *i:stä*. Ks. Porkka, mtss. 38, 88.

Mitä vatjaan tulee, Kettunen haluaa selittää omituisten imperfektimuotojen *lauvahtin, endähtin, värizi* pitkän *i:n* lähteneen yksikön 3 persoonan refleksiivijohtimesta *lauvahtiin*, hän pitää konditionaalnin epääänneläillisiä *tehtizin, repizin* muotoja mitään todistamattomina *i:hin* nähden, samoin monikollisia muotoja *vanapilä* 'vanhemmille', *vokkiza* monikon genetiivin supistumamuotoihin perustuvina (VKÄH² s. 168). Epäilemättä Kettusen kannanotto, johon Tunkelokin yhtyy, on oikea. Mutta kun hän katsoo, että jäte kantasuomen *i:stä* on tavattavissa vatjan *inehmän* tyyppissä, niin tätä on asetuttava vastustamaan. Jos inkeröismurteessa vastaava ilmiö, Porkan käsityksen hyväksyen, on merkittävä Ersatzdehnung'iksi, niin ei ole järjellistä pitää samaa äänneseikkaa, jotaakin penikulmaa kauempana esiintyvänä, ikivanhana äänneilmionä. Palaamme asiaan.

Tarkalleen sama sijaispidennys on nähtävänä kaakkoishämäläisissä murteissa. Kettusen murrekartta n:o 198 osoittaa, että vokaalin pitkä aste ei koske tällä alueella yksis-

tään *i:tä*, vaan samojen edellytysten välitessä muitakin vokaaleja. Mainitsepa hän, että näin syntyneen pitkän vokaalin kvantiteettia Valkealassa ei yleensä voi erottaa muusta pitkästä vokaalista, esim. ess. *pitkän, vanhän, miehän* (Suomen murteet III s. 351).

Kaakkois-Hämeen pitkän *i:n* tarkastelun helpottamiseksi luotakoon lyhyt katsaus *i*-loppuisten diftongien käsittelyyn pääpainottomissa tavuissa. Toteamme kolme äänne muutosta: loppuheiton, diftongin jälki-komponentin katoamisen etenkin painottomasta avoimesta tavusta ja, Kymensuun ryhmässä, jälkikomponentin assimiloitumisen alkukomponenttiin. Oletamme näiden muutosten kronologisen suhteen olleen tämän.

Loppuheitto on tapahtunut lyhyeen vokaaliin päättyneissä paikallis-sijoissa ja *-inen*-loppuisissa nomineissa. Ellei loppuheitto olisi ollut aikaisempi kuin diftongin jälkikomponentin kato, niin aikaisemmasta *punaine(n)* ~ *punaisen* vaihtelusta olisi päädytty *punan(e)* ~ *punasen* vaihteluun eikä *punain* ~ *punasen* vaihteluun, samoin *aikoin* ~ *aikonän*, *jalkoih* ~ *jalkohin*, *kastuis* ~ *kastusin*. Tärkeä on näin saadun *ai* (vast. *oi* jne.) diftongin laatu. Tohtori Eeva Lindén lausuu Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistorian jatko-osassa: »*punain*-tyypin diftongi on kvantiteetiltään huomattavan laaja, se on laajempi kuin esim. diftongi tyyppissä *ansaitten*.» »Loppuheittoisissa muodoissa diftongi sai enemmän painoa ja samalla lisäpituutta (*punain*, *punaist*, *monaist*, *jaloist*, *aikoin*, *älä nualais*) ja tuli siis supistumadiftongin arvoiseksi.» Näin siis kaakkoishämäläisissä murteissa palaa Porkan Ersatzdehnung.

Loppuheiton ensiarvoista merkitystä tälle äänneilmille todistaa, että on rinnakkain tyypit *punaist* ja suurimmassa osassa murrealuetta *purasta, aukasta, halasta*.

Että *ai* > *a* jne. on vanhempi kuin Kymensuun *ai* > *ä* jne., ilmenee seuraavista seikoista: ellei kronologia olisi tämä, niin olisi vaihtelu *punäst* ~ *punäsen*, *sulhäst* ~ *sulhäsen* eikä *punäst* ~ *punäsen*, *sulhäst* ~ *sulhasen*, niinkuin on; olisi *kiljästä* ~ *kiljäsin*, *sokästä* ~ *sokäsin* eikä *kiljasta* ~ *kiljasin*, *sokasta* ~ *sokasin*, niinkuin enimmäkseen on; imperfekti kuuluisi *neulön*, *annön*, *laulön*, *neulö*, *antö*, *laulö* eikä *neulon*, *annon* jne. *ai* > *ä* muutoksen myöhäisyyttä todistaa sekin, että myöhäsyntyiset diftongit ovat tässä mukana, esim. mon. part. *villö*, *marjö*, *jalkö*, mon. gen. *nauhön*, *marjön*. (Sitä vastoin muissa sijamuodoissa tavataan analogisesti säilynyt tai palautettu diftongi, — vahva aste osoittaa muodot sekundäärisiksi, esim. *verkkoil*, *tüttöil*.)

Kuinka mutkistuneita äännesuhteet lienevätkin, niin kuitenkin esitetyt äänne-seikat kuultavat läpi, ja pitkän ja lyhyen *i:n* esiintyminen osoit-tautuu rinnakkaiseksi käsitellylle diftongi-ilmille.

-*inen*-ryhmässä määrää kvantiteetin ratkaisevasti loppuheitto, vasta sen tapahduttua esiintyy pitkä *i*.

Siis: *-inen*-johtopäätteen *i* on pitkä (vast. diftongi) yksikön nominatiivissa ja partitiivissa, muuten lyhyt, pituus siis esiintyy nimenomaan loppuvokaalin kadosta riippuvana, aivan niinkuin Inkerissä. Esim. *ihmīn, savīn, entīn, ütīn, lūpsāmīn, ittellīn, lapsellīn, ūstāvällīn*, part. *ihmīst, savīst, entīst, ütīst, luvallīst, nälkähīst, külöpōmīst*. Sitä vastoin *ihmisen, saviseks, entisten, ūtiselle, ūtispiuro, jokahiselle, aikuhihest, ikähisen, ittellisen*. Vrt. muuten tähän *hevoīn, kārpiān*, mutta *hevone* (Mänts.).

Tämä on tyypillistä edustusta. Tasaantumiseksi on käsitettävä seuraavat poikkeukset tästä edustuksesta.

Porvoon pitäjässä ja murteeltaan siihen liittyvissä pitäjissä, vieläpä Kymensuullakin esiintyy usein lyhyt vokaali yks. partitiivissa, esim. *vīmīst, ihmīst, neljänītīst, entīst*.

Askolassa ja Porvoossa nominatiivi joskus on lyhyt-*i*:llinen, esim. *vīmīn, entīn, toisemmuotīn*.

Hollolan murreryhmässä, vieläpä Myrskylässä ja Pukkilassa, *i* on tavallisesti sivupainollisessa tavussa yleistynyt, esim. *ittellīsenā, hakemīsest, kaunahīsen, ottamīsest*. Joskus kuitenkin on lyhyt *i* tässä asemassa. Sivupainollisessa tavussa niinkään diftongi on tavallisesti säilynyt.

Iitin ryhmässä on yleensä odotuksen mukainen vaihtelu, vaikka edellisen kaltaista yleistymistäkin on.

Mäntsälästä SARA mainitsee edelleen typistyneitä muotoja *ihmī, entī, nokī, kivī, sinī, totī, merkīllī*.

Kaakkoishämäläisissä murteissa kilpailevat eri tekijät keskenään — kaikki kylläkin ajaen kehitystä samaan suuntaan —, niin että voi käydä vaikeaksi päätellä, mikä on ratkaisevin monikon pitkän *i*:n syntymisessä.

Näissä murteissa on laajalti pohjoisempana ja itäosissa aina lyhyt *i* monikollisissa muodoissa. Siitä ei sen enempää. Mutta sijaispidennykseen viittaa se, että niillä seuduin, Kymensuulla, Mäntsälässä, Pornaisissa, Porvoossa, joissa tavataan lyhytvokaalisten sijamuotojen ohella pitkävokaaliakin (*mettīst, toisīl, sormīs, kaikkīl, molempīl poikīl*) kuitenkin instruktiiivi Eeva Lindénin mukaan aina on lyhytvokaalinen, esim. *kūsin, kaksimpīstā, kahreŋ kesin, pitkin, hüvin*. Sijaispidennystähän ei instruktiiivissa lainkaan voisi edellyttääkään. Mitä kiintoisin on diftongin analoginen käsittely. Ei vain niin, että instruktiiivissa diftongin jälkikomponentin katoa on laajemmalti kuin muissa sijamuodoissa, vaan vieläpä niin, että tavataan suhde *sijoil, ajois* — *paikolleh, vallollah, jalollain, aikonā*. — Toiselta puolen sellaiset muodot kuin *kaikkīl, molempīl poikīl* viittaavat myös siihen, että monikkomuodostus perustuisi monikon genetiiviin ja

partitiiviin. Muotojen sekundäärisyyshän on ilmeinen. — Lisäksi on muistettava, että Kymensuun alamurteessa esiintyvä I äänne muutos on tukenut II muutoksen toteutumista.

Imperfektimuodoissa ei sijaispidennyksen edellytystä, loppuheittoa, ole, ja nämä muodot tarjoavatkin toisenlaisen yleiskuvan kuin monikko-muodot. Pitkän vokaalin (ja vast. diftongin) esiintyminen kuuluu paljoa suppeammalle alueelle rajoittuen Mäntsälään, Pornaisiin ja Porvooseen. Alueen suppeus viittaa ilmiöiden perusluonteen eroon. Tällä alueella pitkä vokaali (vast. diftongi) näkyy kuuluvan umpitavuun, lyhyt vokaali avotavuun. Esimm. pitkästä *i*:stä: *moitin*, *moititten*, *revin*, *menin*, *menitteen*, *ollin*, *pannin*, *perrin* 'pidin', *lassin*, *pühkit*. Edustus ei ole johdonmukaista. (Kauno Saran mukaan nimenomaan *e*-vartaloisissa verbeissä on kvantiteetin horjuvaisuutta.) Viimeiseksi mainittujen muotojen äänneasu näyttää viittaavan niiden myöhäsyntyisyyteen.

Imperfektin *i* ei kuitenkaan täällä myöskään johdu I:n ja II:n äänne muutoksen keskinäisestä riippuvuussuhteesta. Sitä vastoin tarjoaa riittävän selityksen supistuvain verbien taivutuksen mukautuminen supistumattomain paradigmaan. Huomattakoon seuraava molempien paradigmoin suhde:

Ensimmäinen vaihe:

kerkisin, *kerkisit*, *kerkisi*
ruokin, *ruokit*, *ruokki*.

Toinen vaihe:

kerkin, *kerkit*, *kerki*
ruokin, *ruokit*, *ruokki*.

Kolmas vaihe:

kerkin, *kerkit*, *kerki*
ruokin, *ruokit*, *ruokki*.

Jos vertaa ruokkia-verbien preesensmuotoja *ruokin*, *ruokit*, *ruokki*, näihin, niin havaitaan, että supistuvain ja supistumattomain verbien paradigmot ovat resiprookkisesti vaikuttaneet toisiinsa ja että tuloksena on jälkimmäisten verbien preesens- ja imperfektimuotojen läpikotainen ero. Miten täydellistä näiden verbityyppien yhtyminen on, ilmenee siitä, että Mäntsälässä y.m. ei tunneta vain imperfektimuotoja *makai*, *pelkää*, vaan myös *maka*, *pelkä* — *katu*, *sano* -tyypin analogian mukaan. Paradigmoin sekaantumisen merkitykseen on viitannut Rapola, mts. 159.

Konditionaalissa on pitkä *i* tavattavissa Mäntsälässä, jossain määrin (Saran mukaan) myös Pornaisissa, Askolassa ja Porvoon pitäjässä, tilapäisesimerkkejä muualtakin. Diftongin jälkikomponentin säilyminen on melkoista laajemmin esiintyvää, useimmiten niin, että säilyminen kuuluu

myöhäisumpitavuun. Aineksen puuttuessa on vaikea sanoa, onko pitkän *i:n* esiintymisen päätekijänä sekaantuminen supistuviin verbeihin vai loppuheiton aiheuttama vahvennus vai imperfektin *i*. Alue on sama kuin imperfektin *i:n* mutta suppeampi käsittäen pääasiallisesti vain yhden pitäjän. Esimm. *pühkīs, nauttīs, ruakkīs, olīs, menīs, kullkīs, haravoittīs, polkīsvat*, mutta *pühkīsīn, hakīsīn, haravoittīsīten*, Pornaisissa vieläpä *ollīs, tullīs, mennīs*. Pitkän *i:n* sekundäärisyyttä todistavat edelleen Mäntsälän muodot *olsi_*, *olsit*, *sursi_*, *pursi_*, *valehtelsi_*, *pureskelsi_*.

Ilmeisesti myöhäsyntyiset pitkävokaaliset muodot *ühllst* 'yhdesti', *kahlst*, *kahrst* voisi ilman muuta katsoa mukautuneiksi murteen yleisiin kvantiteettisuhteisiin, ellei tässä tyypissä muuten olisi paljon arvoituksellista. Ks. Rapola, mts. 238.

Suursaaren ja Tytärsaaren murteissa sijaispidennyksellä on äännekehityksessä tärkeä osuutensa, mutta jätämme nämä kokonaisuudessaan seuraavassa ryhmässä käsiteltäviksi.

Kaakkoishämäläisen murteen liepeillä tapaa samanlaisia ilmiöitä kuin itse pääalueella. Niinpä URHO HAVUMÄKI tutkielmassaan Lopen murteen vokalismi (käsikirj. Sanakirjasäätiön hallussa) mainitsee Lopella esiintyvän pitkän *i:n* samoissa sijamuodoissa, jotka tunnemme kaakkoishämäläisestä murteesta. Hän sanoo kuitenkin usein kuultavan »äännelaillisiakin» muotoja, ja samoin G. LEINO tutkimuksessaan Lopen pitäjän kielimurteesta (Suomi III: 3) sanoo »harvoin» tavattavan pitkä-*i*:llisiä muotoja. Mutta äännesäännön herpaantumista osoittaa se, että myöskin adessiivissa ja allatiivissa, jotka Havumäen mukaan eivät esiinny täällä loppuheittoisina, voi olla pitkä *i*. Samoin esiintyy supistuvien verbien vaikutuksesta *i*-vartaloisissa verbeissä yks. 1 ja 2 sekä mon. 2 persoonassa sekä niinikään konditionaalissa yks. ja mon. 3 persoonassa pitkä *i*. Se, että pitkä vokaali tavataan vain *i*-vartaloisissa verbeissä, todistaa että ilmiön juuret ovat toisaalta haettavissa kuin Etelä-Pohjanmaalla. Esim. *ruakū(n)*, *ruakūt*, *ruakūtte(n)*, *repīs*, *pühkīs*, *noukkīs*, *parsīsvat(ten)*, *moittīsvat(ten)*. Ks. Rapola, mts. 301.

Niiden tietojen perusteella, jotka ylioppilas NUORRO on minulle antanut Nurmijärven murteesta, siellä ei ole asiallisesti uutta Loppeen verrattuna. Jos adessiivi ja allatiivi ovat täällä loppuheittoisia, niin suhteet ovat säännöllisempiäkin kuin Lopella. Sama koskenee Hausjärven murretta.

Virossakin tunnetaan paikoin *-inen*-tyypissä pitkä *i*. Kettunen mainitsee tutkimuksessaan Kodaveren murteesta II s. 172 tämäntapaisia muotoja: *pulmalīsi* 'häävieraita', *kerīkkolīsi* 'kirkonkävijöitä', *pīdolīsi* 'pitovieraita', *luupalīsi* 'markkinamiehiä'; edelleen *riđamīsi* 'riveittäin', *pītkā-*

mäsi 'hitaasti'. Tyypillisiä Kodaveren murteelle ovat *i*:lliset monikon partitiivit, niiden lisäksi on eräitä adverbeja, joissa niinkään *i* on pitkä (ks. edellä). Etelässä on näiden lisäksi vielä sellaisia muotoja kuin *ostmäst*, *röblemäst*. — Kun ottaa huomioon, että Kodaveressä sanotaan *kiiviläsi* 'myllymiehiä', mutta *kiiviläse* 'myllymiehet', ja kun pitkä *i* näin ollen nimenomaan kytkeytyy Kodaveressä monikon partitiiviin (sekä *riidämäsi* adverbityyppiin), niin ei voi tulla muuhun käsitykseen, kuin että supistuminen sanan lopussa on aiheuttanut vahvennuksen edellisessä tavussa, joka vahvennus kuuluu Kodaveren erikoiskvantiteettisuhteihin. Murteessa on näet seuraavat vaihtelusuhteet (Kettunen, mt. I s. 42, II ss. 172, 184):

Yks. nom. <i>naenè</i>	mon. part. <i>naäsi</i>
<i>aruldaine</i> l. <i>aruldaene</i> , <i>aruldane</i>	<i>aruldääsi</i>
<i>kiiviläine</i>	<i>kiiviläsi</i>

Monikon partitiivin *kiiviläsi* täysi analogisuus edellisten muotojen kanssa on ilmeinen. Viimeisessä tavussa esiintyvä supistuminen ja vokaalin lyheneminen on kaikissa esimerkeissä synnyttänyt vahvennuksen, joka ilmenee joko diftongin jälkikomponentin tehostumisena tai *i*:n pitenemisenä. Pitkä *i* näin ollen ei palaudu ikivanhoihin aikoihin.

Sangasten murteen tyyppi *aigid*, *ünid*, *korsid* voi sisältää muutoksen *ei* > *i*. Muodot *varēsīd* 'variksia', *pēnebīd* 'pienempiä', *narusīd* 'lumpuja' voivat olla, niinkuin Tunkelo s. 61 huomauttaa, kontaminaatio-muotoja siihen tapaan kuin vatjan *seppitā*, *pimitā*. Erheellistä olisi perustaa alkuperäistä pitkää kvantiteettia yhdessä sijamuodossa, partitiivissa, tavattavaan pitkään *i*:hin.

III r y h m ä.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat sellaiset tapaukset, joissa *i*:llisten muotojen vieressä rehoittaa ilmeisiä myöhäsyntyisiä muotoja tai joissa *i*:llisen muodon oma äänneasua todistautuu myöhäiseksi.

Eri tutkijat ovatkin tässä ryhmässä turvautuneet analogiaselitykseen.

Jo Kymensuun murteesta äsken mainitut muodot *kaikkil*, *molempil*, *poikkil* y.m. osoittavat, että analogia on mukana: monikon partitiivi on sijamuodostuksen pohjana. Diftongillisia »epä-äänneläillisiä» muotoja mainitsee Eeva Lindén niinkään: *jalkoist*, *rantois*, *verkkoil*.

Minkä Suursaaren murteesta nykyisin saatavina olevista aineksista voi päättää, siellä vallitsevat samat suhteet kuin Kaakkois-Hämeessä. Kuitenkin voidaan myös olettaa monikon perustuvan partitiiviin, esim. *verkkoil*: *verkkoil*, samoin *pikoil*, *tüttöil*, *paitois*; *toisii*: *toisiiil*, samoin *puna-siist* *pätkiist*. Samoin Lavassaarella: *korviil* ja Seiskarissa *lühkäsiil*, *maamunniiks*. Niinkään on pitkävokaalisia imperfektimuotoja: Suursaa-

ressa *pühiin*, Lavassaaressa *löüsiin*, *noppiin* (RUOPPILA Kaukomieli VIII s. 142). Diftongillisia esimerkkejä minulta puuttuu.

Mitä Tytärsaaren murteeseen tulee, pitkä-*i*-listen monikkomuotojen myöhäsyntyisyys on ilmeinen. Sellaiset muodot kuin *kuppissa*, *tuppissa*, *ristissä*, *kässällä*, *päivillä*, *lehtissä*, *poikilla*, *tuttärillä*, *parempilla* selittää ÄIMÄ (osittain erheellisesti alkuperäisiksi, osittain) partitiivi-, genetiivi- ja illatiivimuotojen aiheuttamiksi (*poiki*, *poikin*). Kuitenkin tahtoisin esittää jälkimmäisen kiistattomasti oikean selityksen ohessa toisen, luullakseni yhtä oikean lisäselityksen, sijaispidennyksen. Että tämä on pohjana myös Tytärsaaren murteessa, tuntuu ilmenevän seuraavista seikoista. Loppuheitottomissa *-ine(n)*-muodoissa ei ole pidennystä, esim. *unine*, *tuline*. Huom. edelleen: *poikinē*, *käsinē*, *päivinē*, *hyvinē*, *tuskin*, *varpasillan*. Toiseksi y k s i k ö n partitiivissa esiintyy *-nen*-johtoisissa sanoissa toisinaan pitkä *i*. Esim. *karine* ~ *kärristä*, *nokine* ~ *nökkistä*, *nimine* ~ *nimmistä*. Jos nyt oletamme, että nämä muodot ovat olleet aikaisemmin Tytärsaarella loppuheittoisia, ja että muoto *nökkistä* on muotojen *nökkist* ja *nokista* (joka on tavallinen muoto) kompromissi, niin sijaispidennyksen edellytykset ovat olemassa. Mainittuun oletukseen taas oikeuttaa Tytärsaaren läheinen sukulaisuus Suursaaren murteeseen, jossa loppuheitto on yleinen. Siihen edelleen oikeuttaa Äimän maininta: »Muutammat henkilöt — varsinkin nuoremmat, mutta jotkut vanhatkin — käyttävät kuitenkin melkein säännöllisesti myöskin loppuheittoisia essiivi-, eksessiivi-, partitiivi-, inessiivi-, elatiivi-, adessiivi (allatiivi)- ja ablatiivimuotoja.» (Äänneopillinen tutkimus Tytärsaaren murteesta s. 53.) — Tahtoisin olettaa, että loppuheittoiset ja -heitottomat muodot ovat esiintyneet suvuittain.

Tytärsaaren imperfektimuodot niinkään kantavat kiistattomasti myöhäsyntyisyyden leimaa. Muodot *kulkīn*, *ottīn*, *müttīn*, *reppīn*, *oppīn* ovat yhtä hyvin analogiamuotoja kuin *antoin*, *havahtuīn*, *alkoitta*. Äimä olettaa vahvan asteen yleistyneen yksikön ja monikon 3 persoonasta (s. 64). Huom. sellaiset vaihtelut kuin *tullīn* ~ *tuli*, *virkki*, *autti*. Huom. myös 3 p. muodot *kās*, *sās*, *vuos*, *sous*, *hois*, *kūns*, *viers*, *tüvens*, *ümmärs*. Ks. Tunkelo, mts. 103.

Viipurilaismurteiden länsialueelta mainittakoon Säkkijärveltä: *suuriissa säkkiissä*, *kärrissä*, *vattiissa* 'vadeissa', *tuppissa* 'tuvissa', *ääriissä*, *ojjiissa*, *joulupyhinnä*, *joululeikkiissä*, *eksyksiissä*, *vähhiissä*, *jälkiillä*, *hippasiilla*, *talosiillaan*, *isäntäsiillään*, *sammaliilla*. Virolahdella: *nüörillä*, *pullonkorkeilla*, *järviistä*, *mütämistä*, *leipille*, *sompilla*.

Kannaksella: mon. 3 p. *ollit*, *tullit*, *ottit* (Rapola, mts. 159).

Pohjois-Pohjanmaan rantamurteesta on merkitty sellaisia muotoja kuin

tukkilla, ristillä; kullin, süllin, särrin, souin, keittin, tullin, savuttin, lukkin, kätin 'kaadoin', auttin, sättin. Haapavedellä: *jokkissa, mäkkissä.*

Kajaanin kaupungistakin on merkitty *lehtissä, märkällä, poekista, pöytillä*, jotka muodot kenties ovat kulkeutuneet Oulusta käsin (Tunkelo, s. 51).

Esitettyjen muotojen myöhäsyntyisyys käy vieläkin selvemmäksi, jos otamme huomioon myös diftongilliset muodot. Niinpä Viipurin länsimurteessa: Säkkijärvellä *jalkoist, lautoist*, Virolahdella *mertoilla, joukkoista, varpuista*. Sama edustus jatkuu sitten yhtämittaisesti Kymensuun alamurteeseen.

Kannaksella taas tavataan Sakkulassa mon. 3 p. *antoit*, Uudella-kirkolla *aikoit, alkoit*, Muolaassa *näkküit, antoit, taktoit*, Johanneksessa *loppuit*.

Pohjois-Pohjanmaan rantamurteessa *kukkoilla, akkoilla, tüttöillä, kuttoitta 'kudoitte', nukkuin*, Iissä *pintoilla, tehtüissä, kuttoimma, laittoimma, takkoimma, kuttoit*, Raahessa *antoin*.

Muillakin murrealueilla kuin nyt mainituilla on samanlaisia ilmeisiä myöhäsyntyisiä muotoja. Vastaavanlaisia muotoja olemme jo toisessa ryhmässä maininneet inkeroisimurteesta ja Rosonan murteesta. Kun Kettunen ei katso vatjan monikkomuotojen viittaavan vanhastaan säilyneeseen pitkään *i*:hin, niin hän lähtee samoista perusteista. Miten näihin muotoihin on tultu, sen luulen edellä selvittäneeni, todistuksen niiden myöhäsyntyisyydestä tarjoaa itse äänneasu.

Eri puolilta Kuusamon pitäjää on lehtori LOUNELA merkinnyt: *hirsistä, jokivarsilla, parsille, kūsissa, lapsille, korvissa, ainuwiksi, järvistä, sarvistä, tuohista, uksille, tüttärillä, nüköksistä, vertasissa, ülisillä, juhlista, lehmille, sukista, petäjillä.*

Näiden muotojen ohella on myös lyhytvokaalisia. Näyttää todennäköiseltä, että mon. genetiivimuodot *järvin, ojin* sekä mon. illatiivit *pilvin* ovat pitkä-*i*-listen muotojen lähtökohtana, niinkuin monikon genetiivi virossa ja vatjassa on monikon vartalona tuttu.

IV r y h m ä.

Tähän ryhmään kuuluvat erinäiset analogiatapaukset sekä sellaiset tapaukset, joiden tarkemman selittämisen tämäkertainen vaillinainen murteen tuntemukseni estää. Luulisin näidenkin lopullisesti selittyvän myöhäsyntyisiksi, vaikka meidän tässä on pakko rajoittua enemmän viittauksiin kuin asian täydelliseen käsittelyyn.

Karjala-aunuksessa on varsin vähän *-inen*-tyypissä pitkää *i*-äännettä. Sellaisia esimerkkejä tavataan vain aunuksen lounaisissa murteissa (Tunkelo, s. 13, Vitelessä, Riipuskalassa, Njekkulassa, Aunuksen kaupungissa)

esim. *ikkunpieline, muödähine, neidīne, kivīne, nälgähin, vaskīne, savehīne, välillīne*, mutta sitä vastoin *pielizen, pielistū, pielizī, savehižen, savehištu, savehiži, välilližen, välilližien*. Ikivanhaa perua *ī* tässäkin tuskin voi olla. Ensinnäkin alue on suppea, ja se on täysin rinnakkainen diftongin edustukselle, esim. *heboine, ilmaine, ildaine*, mutta *hebozen, hebozi, ilmastu, ilmazen, ilmazī, ildazi, ildazen*. (EINO LESKINEN Tulemajärven murteen vokalismi, s. 106.) Diftongillisuushan taasen on nimenomaan seuraavasta äänteestä riippuva, niin että jälkikomponentti on sibilantin edestä kadonnut (vrt. OJANSUU Karjala-aunuksen äännehistoria s. 145 y.m.). Näin on syntynyt struktuurityyppi, joka ilmenee myös *ī ~ i* vaihteluna, edellisen kvantiteetin ollessa sekundäärinen. Tunkelokin on kiinnittänyt huomiota diftongin ja *ī:n* paralleelisuuteen, vaikka tahtoo tulkita ilmiön päinvastoin.

Monikon *ī:stä* on karjala-aunuksessa mitättömän vähän esimerkkejä, ks. Tunkelo, mts. 35. Tverin karjalassa merkityistä *ī*-llisistä instruktii-veista — miksi vain instruktii-veissa *ī?* — on vaikea mitään sanoa tunte-matta murretta sen enempää. Asia tuntuu mitättömyydeltä.

Sitä vastoin on esimerkkejä huomattavammin imperfektin pitkästä *ī:stä*. Suistamossa tavataan suhde *potkīn, kerīn, suomīn, nūūkīn, karzūt*, mutta *potki, karzi, nūūhi*. NIRVI on tätä murretta käsittelevässä tutkimuksessa, Rapolaan viitaten, varmaan oikein selittänyt nämä muodot: supistumaverbien imperfekti on sekoittanut alkuperäiset suhteet. Tasaus on tapahtunut imperfektissä 1 ja 2 persoonassa supistuvain verbien hyväksi, 3 persoonassa supistumattomain hyväksi. Vrt. edellä kehitystä kaakkoishämäläisissä murteissa.

Tällaista tasausta (*karzīn ~ karzi, otīn ~ otti, poltīn ~ poltti*) on tukenut Repolassa, Rukajärvellä, Suistamossa, Tverissä ym. suhde *annoin ~ ando, koavoin ~ koado*.

Niukkojen ainesten takia on vaikea sanoa sen tarkempaa äänne-edustuksesta; yleisesti on imperfektissä karjala-aunuksessa lyhyt *i*. Toisin paikoin taasen, varsin niukalti, on kaikissa kolmessa persoonassa pitkä *i*, — silloin tasaus on kokonaan tapahtunut supistuvain verbien hyväksi. Pitkävokaalisissakin muodoissa on heikko aste, esim. *nūūkīn, suvīn, pūwhīn, poltīn, otīn*. (Nirvi, mtss. 64, 67, Ojansuu, mts. 148, vrt. edellä lyydiä.)

Konditionaalissa esiintyy alueittain karjalassa pitkä *i*. Sellainen alue on Tverin karjala. Kun täällä myöskin esiintyy imperfektissä *ī*, niin näyttäisi mahdolliselta ajatella imperfektin vaikutusta konditionaaliin. Lisäksi GENETZ huomauttaa, että Kiestingin seuduilla kolmitavuisissa *e*-vartaloi-sissa verbeissä on *ī* konditionaalissa (TVKK s. 213, Tunkelo, mts. 131). Täällä on myös diftongi säilynyt sivupain. tavussa. Kenties siis on tapah-

tunut muutos $ei > \bar{i}$, — onhan nykyäänkin paikoin tunnettu *ei*-konditionaali. Pitkä *i* mainitaan niinikään Vitsataipaleelta ja Jyskyjärveltä (*olīs*). Kuitenkaan tällainen edustus ei ole säännöllistä.

Konditionaalissa on jälleen huomattava diftongin ja *i:n* paralleelinen käsittely avoimessa ja umpitavussa (Ojansuu, mts. 148). Niinpä Tverin karjalassa kaikki Tunkelon pitkä-*i*:lliset esimerkit ovat umpinaiseen tavuun kuuluvia, niinikään Vitsataipaleella (ss. 125, 130). Kun pitkä ja lyhyt *i* karjalassa ovat pesiytyneet spesiaalisesti karjalaisiin kvantiteettisuhteisiin ja pitkä vokaali itse asiassa rajoittuu suppealle alueelle, lienee asiatonta hakea sen syntyä ikivanhoilta ajoilta.

Keski- ja äänisvepsän äännesuhteiden selvitys jää, tyhjentävän äännehistorian puutteessa, vaillinaiseksi.

Monikon *i* esiintyy keskivepsässä, paitsi sen lounaisessa väliryhmässä, odotuksen mukaisesti aina lyhyenä. *a*- ja *ä*-loppuisissa nomineissa *ä ä n i s v e p s ä s s ä* esiintyy usein \bar{i} . Tunkelon esityksestä (s. 38 seurr.) voinee päätellä sen sekundääriseksi. Se selittyy enimmäkseen äänisvepsän äänteenmuutoksista $oi, \bar{o}i > ei > \bar{i}$ ja $ui > \bar{i}$, esim. Kaskezan *karžin*, mon. part. *karžneid* l. *karžnid*, *sahd* 'lahja' ~ *sahdnid*, *sačšus* 'puolikossa' ~ *sačšis*. Oireellista on, että pitkä *i* jotakuinkin rajoittuu sanoihin, joissa on ollut *a* ~ *oi*, *ä* ~ *oi* vaihtelut, harvemmin se esiintyy *a, ä* ~ *i* vaihteluisissa sanoissa. Oireellista on sekin, että *e*-vartaloisten sanain monikossa ei tavata \bar{i} tä. Tunkelon Kaskezasta mainitsemat (s. 43) *i*-vartaloisten nominien \bar{i} :lliset monikkomuodot selittyvät äänneläillisten analogiaksi, jonka erottamisen tarve on sanellut: *kažiŋe* 'kissalle', *kažiŋe* 'kissoille'. Todistaa-han jo horjuvuus analogian vaikutuksesta.

Vastaava lienee ollut myös imperfektin tunnuksen kulku. Vepsässä on loppuheitto tapahtunut, sen yleisten lakien mukaan on myös yksikön 3 persoonan *i* kadonnut paitsi *i*-loppuisissa verbeissä (analogisesti joskus monikonkin 3 persoonan). Sen jälkeen on tapahtunut pidennys imperfektin 1 ja 2 persoonassa, ja tämä on analogisesti myös varsin runsaasti tuonut 3 persoonaan \bar{i} :n. (Toisin Tunkelo, mts. 109 y.m.)

Teoriamme kannalta on huomattava se runsas lyhyen kvantiteetin säilyminen, joka tavataan keski- ja äänisvepsässä. Jälkimmäisessä Soutjärvellä, Kaskezassa ja Pervakoissa on lyhyen kvantiteetin ohella *i*-vartaloisissa verbeissä esimerkkejä pitkästäkin kvantiteetista, esim. *zgbün* 'saatoin perikatoon', *künži* 'kynsi', *karži* 'karsi', *etsi* 'etsi'. Mutta *a, ä, e*-vartaloisissa verbeissä *i* on lyhyt (paikoin puolipitkä), esim. *asketin* 'riisuin valjaista hevosen', *lendin, eli*, loppuheittoisina: *levit* 'levitti', *lups* 'lypsi', *huben* 'hupeni', *kol* 'kuoli'.

Imperfektin *i:n* pitkän kvantiteetin esiintymiseen — etelävepsän ulko-

puolella — olettaisimme syyn olevan osittain saman kuin monikon *i:n* esiintymiseen: *oi* > *i*, *ui* > *i* (*ajin* 'ajoin', *vačin* 'vaivuin'). Tämä ja siihen perustuva analogia ei kuitenkaan riittäne kaikkien äänisvepsän *i*-tapausten selvittämiseen.

Yleiskuva, minkä saamme imperfektin *i*:stä, on siis seuraava.

Yksikön 3 persoonassa on *v a n h a* loppuheitto, joka äänisvepsässä on yleisten loppuheittolakien alainen, etelävepsässä ulottuu joskus muihinkin aseisiin (*im*, *män*) ja paikoin keskivepsässä esiintyy pitkän *i:n* rinnalla. Tässä jää käsittelemättä, miksi loppuheitto ei ulotu *i*-vartaloisiin verbeihin, vaan ainoastaan *a*, *ä*, *e* -vartaloisiin.

Etelävepsän yleinen pitkä *i* selittyy I ääntenmuutoksen analogiaksi.

Vasta sen jälkeen, kun loppuheitto on tapahtunut, *i* on muissa persoonamuodoissa pidennyt.

Pitkän *i:n* frekvenssin ero käsitellyissä muotoryhmissä toiselta puolen etelävepsässä, toiselta puolen muissa murteissa, on *r a d i k a a l i n e n*; se tuskin selittyy muuten kuin olettamalla muissa murteissa toista syytä pitenemiseen kuin etelävepsässä.

Vaikeuksia tuottaa *-inen*-johtimen selvittäminen vepsän keskimurteen ja pohjoismurteen alueella. Oletus, että pitkä *i* olisi lainautunut tänne etelävepsästä, on epätydyttävänä hylättävä. Korkeintaan voisi ajatella sen kulkeutuneen keskivepsään. Ei myöskään näillä murrealueilla tunnetusti tavata I ääntenmuutosta, joka olisi II muutoksen pohjana.

Kuitenkin on huomattava, että se säännöllisyys, joka on ominaista pitkälle *i*:lle etelävepsässä, kokonaan puuttuu muista murteista, onpa pitkä *i* paikoin tuntematonkin. Niinpä 46 vuoden ikäinen kielimestarini Matvejanselässä ei koskaan käyttänyt puheessaan näitä muotoja ja torjui ne kategorisesti tarjotessani niitä hänelle. Tällainen säännöttömyys pitkän ja lyhyen *i:n* esiintymisessä viittaa siihen, että analogia on mukana pelissä.

On eräitä tärkeitä tosiasioita, jotka viittaavat samaan. Ensinnäkin se, että vepsässä on sisäheittoisia *-inen*-loppuisia sanoja: *nžné*, *ežné*, *kužné*, *vožné*, *tomné*, *pihtšed*, *vašné* kaikki yleisvepsäläisiä, edelleen *olné*, *harvsülne*, *jomné*, *samné*, *sömné*, *jouhné*, *olgné*, *poikpolné*, *pälne*, *sülne*, *tožutné* *vaikné*, *vaškné*, kaikki etelävepsäläisiä. Vielä: yleisvepsäläinen on sisäheittoinen *-hne* ja etelävepsäläisiä sisäheittoiset *-lne*, *-mne*, esim. *Martinahné*, *abidahné* 'apeamielinen', *sügüzelné* 'syksyllinen', *homentselné* 'aamuinen', *joksendomné* 'juoksu', *kuidamné* 'kuivaaminen'. (Tunkelo, s. 16 seurr.)

On melko mutkikkaasti koetettu selittää näiden sisäheittoisten muotojen olemassaolo. Jos lähdetään lyhyestä *i*:stä, niin ne ovat säännöllisiä

ja odotuksen mukaisia muotoja. On tapahtunut tasaantumisia kumpaankin suuntaan. Etelävepsässä on sisäheittoinen *-l̄ne* alaansa ulompana, esim. *heimol̄ne*, *hugal̄ne*, *seinäl̄žet*, *vaudal̄ne*, *sigal̄žid*, samoin *-m̄ne*, esim. *kudom̄ne*, *pidam̄ne*. Päinvastaiseen suuntaan: äänisvepsän *p̄älin̄e*, *taivhal̄žes*, *hommel̄ne*; *dom̄ne*, *söm̄ne* jne. Muistettakoon muualla tapahtuneet tasaantumiset. Suomen lounaismurteissa *-inen*-tyyppi on osaksi säännöllisen sisäheiton ulkopuolella, niinpä Eurajoella ja Raumalla ovat rinnan tyypit *julknen* ja *julkinen*. Laitilassa taas yksinomaan *julkine*. Virossa tämä tyyppi, poikkeuksia lukuunottamatta, on sisäheiton ulkopuolella. — Tasaantumiseen on vepsässäkin syynä *i:n* säilyminen määrääsemisissä, katoaminen toisissa. Säilynyt on siis *i*, jos se on sivupainollisessa tavussa, (esim. *metsh̄ine*), jos se on lyhyen pääpainollisen tavun jäljessä (esim. *sin̄ine*), jos se on myöhäsyntyinen, diftongiin palautuva (esim. *?neid̄ine*, ks. alemmaa), jos sana on laina, joka on liittynyt deminutiiveihin (esim. *mamš̄ine*).

Etelävepsän äännesuhteet eivät tuota vaikeuksia. Säännöllinen sisäheitto on tapahtunut, mikäli analogisia tasaantumisia ei ole sattunut. Sisäheitolta säilynyt *i* on kauttaaltaan joutunut sellaisen pidennyksen alaiseksi, josta tämän kirjoituksen alussa on puhuttu.

Vaikeuksia tuottaa sitä vastoin varsinkin äänisvepsän *ī*. Niukkoja *ī:n* selittämiseksi ovat ne tapaukset, *o*, *u*, ja (?) *e*-vartaloiset¹ sanat, joissa *ī* voisi olla äännelaillinen. Esim. *neid̄ine* < *neitoinen*. Että *o*:llisesta muodosta voidaan lähteä *neid̄ine*-sanassa, osoittaa etelävepsän *neido*, aunuksen *neidoine*, jonka rinnalla *neid̄ine*.

Kysymys jää avoimeksi. Keskivepsässä on niukemmin pitkiä kvantiteetteja tässä tyypissä.

Edellä esitettyyn liitämme tässä vielä eräitä yleisluontoisia mietteitä.

Aarni Penttilä on käsittänyt suomen läntisten murteiden olevan rakenteeltaan keskittyneempiä kuin itäiset (Suomen ja sen lähimpien sukukielten painotusoppia). Itäisten murteiden, Savossa ja Karjalassa puhuttujen, keskittymätön rakenne ilmenee mm. painollisten ja painottomain tavujen vokalismien samanlaisessa käsittelyssä, länsisuomalaisten ja erittäin lounaissuomen murteiden keskittynyt rakenne vokalismien erilaisessa käsitte-

¹ Jos voisi olettaa *e*-vartaloisissa sanoissa *ei*-diftongin säilyneen suhteellisen kauan (**saveinen*, **egleinen*) — siihenhän näyttää viittaavan *t:n* säilyminen *t > s* muutokselta (Tunkelo, mtss. 33—34) —, niin pitkän *i:n* selittyminen helpottuisi. Kun kuitenkin juuri luetellut sisäheittoiset muodot eittämättä edustavat äännelaillista kantaa, niin tämä yksityiskohtaista selvittelyä kaipaava seikka täytyy jättää kysymysmerkilleksi.

lyssä: painottomassa asemassa tavataan pitkään vokaalien lyheneminen, sisäheitto ja loppuheitto. Tähän yleiseen struktuuriin sopii varsin huonosti, että Savon ja Karjalan murteissa, Kannasta lukuun ottamatta, oletettu kantasuomen pitkä *i* on kauttaaltaan lyhennyt edempänä sanassa. Tai jos lähdemme *iä*-diftongista, niin siltäkin kannalta, muiden diftongien säilyessä verraten hyvin laajoilla alueilla, odottaisi tämänkin tai sen jatkajan, pitkän *i:n*, edes johonkin määrin säilyneen. Näin ei ole asianlaita.

Mutta on toinenkin vaikeuksia tuottava seikka, jos oletetaan kantasuomen pääpainottoman pitkän *i:n*, vast. diftongin, periytyneen nykymurteisiin *i:nä*.

Tärkeimmät muotoryhmät, joissa *i:n* on oletettu olevan vanhaa perua, ovat nuo edellä käsitellyt: *-inen*-johtoiset nominit, monikko-, imperfekti- ja konditionaalimuodot. Tahtoisihan olettaa, että niissä murteissa, joissa kantasuomen *i:n* tai *iä:n* jatkajana on *i*, tämä esiintyisi kaikissa mainituissa ryhmissä, sillä murteella olisi siis todistettavasti kyky — vasten yleistä edustusta — säilyttää pitkä *i*. Etelä-Pohjanmaalla yhdestä ryhmästä, *-inen*-nomineista, kuitenkin puuttuu pitkä kvantiteetti. Miksi? Selalaiselta oletukselta, että pitkä kvantiteetti olisi kuulunut sivupainolliseen, lyhyt painottomaan tavuun ja että tasaantuminen olisi vienyt kauttaaltaan lyhyen kvantiteettiin, puuttuu kerrassaan uskottavuus, koska analogia lyhyen *i:n* hyväksi muotojen frekvenssin kannalta on epätodennäköinen. Samalla kannalla on Rosonan murre, (viro) ja Pohjois-Pohjanmaan rantamurre.

Mutta ei myöskään monikon ja imperfektin *i* esiinny ehdottomasti samoilla alueilla. Rosonan murteessa ja inkeroismurteessa tavataan edellisessä *i*, mutta ei jälkimmäisessä. Sama koskee, lehtori Lauri Lounelan antaman tiedon mukaan, Kuusamon murretta.

Vihdoin on omituista sekin, että on niin sanoaksemme aivan irrallisia pitkän *i:n* esiintymiä. Sellaisia ovat virossa, jossa muuten pitkä vokaali on edempänä sanassa lyhennyt, esim. *kallid*, *äräi*, Kodaveren ja Sangasten murteiden monikon partitiivi (joka toisin käsitettynä selittyy aivan luontevasti), Tverin karjalan monikon instruktiivi y.m.

Paljon siitä, mikä on yllä esitetty, on pakosta osaksi lähteiden hankalan tavoittamisen takia, osaksi esityksen pysyttämiseksi kohtuuden rajoissa, jäänyt viittausten varaan. Toivon kuitenkin riittävästi selvinneen, miten ratkaisu mielestäni on löydettävissä. Vaikka työn tämänkertainen hankaluus ei ole voinut olla kuvastumatta esityksessäni jättäen siten sijaa aiheellisille huomautuksille, luulen kuitenkin kulkemani suunnan olevan oikean.

M. Airila.

Langes *i* in nicht-hauptbetonter Silbe in den ostseefinnischen Sprachen. (S. 144.)

M. AIRILA.

Im Anschluss an die Arbeit Prof. E. A. Tunkelos über diese Frage wird die Aufmerksamkeit auf den Wechsel von *i* und *ī* in Nomina auf Suffix *-inen*, in Plural-, Imperfekt- und Konditionalformen gerichtet. Gegen frühere Auffassungen wird hier untersucht, ob das Annehmen eines durchweg spätentstandenen *ī* möglich sei.

Das Material wird in vier Gruppen vorgeführt. Zur ersten Gruppe gehören diejenigen Fälle, in denen der bezügliche Dialekt die Veränderungen *ai* > *ā*, *oi* > *ō* etc. (*pakāie* 'die Kälte', *annōn* 'ich gab') aufweist. Das lange *ī* (*sinīie* 'blau', *tukin* 'ich untersuchte') wird als eine analoge Erscheinung aufgefasst. — Zur zweiten Gruppe hören die Wörter mit langem *i*, in denen Apokope vorhanden ist und folglich das *ī* als durch Ersatzdehnung entstanden zu betrachten ist, wie im Wotischen (*ineh-mīn* 'der Mensch') oder in den Dialekten des südöstlichen Tavastland (*sinīn* 'blau', *punasīst* 'von den roten', *ristīs* 'in den Kreuzen'). — Die dritte Gruppe umfasst die reichlichen Fälle, in denen die Form durch ihren Lautbestand oder durch durchsichtige Neubildungen in verwandten Paradigmen sich als spätentstanden erzeugt (*poi-*

kīlla 'die Knaben', adess., cfr. *akkoilla* 'die Weiber', adess., *otīn* 'ich nahm', cfr. *nukkuin* 'ich schlief'). — Während das Spätentstandensein in den genannten Gruppen nach dem Verfasser als sicher zu betrachten ist, werden in der vierten Gruppe Fälle zusammengeführt, in denen das späte Entstehen des *ī* unklarer ist. Solche fragliche Fälle hat man im Nord- und Mittelwepsischen, im Karelischen und im Lüdischen. Jedoch ist der Verf. der Ansicht, dass die nähere Kenntnis dieser Dialekte zu derselben Auffassung über das Entstehen des *ī* führen wird.